

УДК 336.02

Хмелевський С.М.*кандидат економічних наук,**доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Чернігівського національного технологічного університету*

ВІД ПОДАТКОВОЇ РЕФОРМИ ДО ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Виявлено місце податків у складі доходів бюджету України. Досліджено показники, що характеризують ефективність вітчизняної податкової системи протягом 2007–2014 років. Проаналізовано передумови трьох останніх податкових реформ та їх ключові напрями. Доведено необхідність проведення виваженої, послідовної податкової політики у нашій державі.

Ключові слова: податок, податкова система, податкові надходження, податковий тягар, податкова реформа, фінансова політика, податкова політика, державний податковий менеджмент.

Хмелевский С.Н. ОТ НАЛОГОВОЙ РЕФОРМЫ К НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКЕ

Вывявлено место налогов в составе доходов бюджета Украины. Исследованы показатели, характеризующие эффективность отечественной налоговой системы в течение 2007–2014 годов. Проанализированы предпосылки трех последних налоговых реформ и их ключевые направления. Доказана необходимость проведения взвешенной, последовательной налоговой политики в нашем государстве.

Ключевые слова: налог, налоговая система, налоговые поступления, налоговое бремя, налоговая реформа, фискальная политика, налоговая политика, государственный налоговый менеджмент.

Khmelevsky S.M. FROM TAX REFORM TO TAX POLICY

A place of taxes in the composition of Ukraine's budget revenue was found. The indicators characterizing the efficiency of the national tax system during the 2007–2014 years were investigated. The background of the last three tax reforms and their key directions were analyzed. The necessity of a balanced, consistent tax policy in our country was proved.

Keywords: tax, tax system, tax revenues, tax burden, tax reform, fiscal policy, tax policy, state tax management.

Постановка проблеми. Так вже склалося у нашій країні, що з черговою зміною уряду розпочинається і чергова податкова реформа. Без сумніву, склад податків чи їх елементи не може залишатися незмінним протягом досить тривалого періоду, оскільки майже щорічно відбуваються зміни в економіці та фінансах країни, обсяг доходів і видатків бюджету затверджується щороку в новій сумі, а податки повинні забезпечувати фінансову достатність, як того вимагає пп. 4.1.5 Податкового кодексу України. Проте невже не можна обійтися без реформи? Невже черговий вітчизняний уряд чи не найпершим своїм завданням повинен ставити проголошення податкової системи, що існувала за попередників, неефективною, відшукати схеми ухилення від сплати податків, закладені у податкове законодавство попереднім урядом, й здатні порушити рівність усіх платників податків перед законом? На нашу думку, не завжди слід вдаватися до таких радикальних дій. Досягти необхідного ефекту від податків можна й за допомогою виваженої та послідовної податкової політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються податків, постійно знаходяться у центрі уваги як можновладців, так і науковців практично кожної країни. Податки сварять чи хвалять, досліджують і застосовують існуючі та придумують нові й видозмінюють старі вже не одну сотню років. Проте вперше сформулював принципи оподаткування Адам Сміт у своїй праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» [1]. З тих пір увагу податкам як найважливішим важелям втручання держави в соціально-економічні процеси, приділяли у свої роботах У. Петті, Д. Рікардо, А. Пігу, Дж. М. Кейнс, А. Лаффер. Однак, досліджуючи податкові важелі в своїх працях, перелічені вище науковці не дійшли єдиного висновку щодо розуміння сутності податкової політики, нерідко замінюючи її категорією «фінансова політика». Серед вітчизняних вчених суттєва роль у розробці наукового підґрунтя для формування та трансформації податкової полі-

тики у контексті оптимального врахування інтересів усіх суб'єктів оподаткування належить Є.М. Богатирьовій [2], Д.В. Веремчуку [3], Л.П. Гацькій та В.Л. Журавському [4], О.С. Заклекта-Берестовенко [5], А.І. Крисоватому [6], Я.В. Литвиненку [7], Я.В. Мараховській та С.В. Томчуку [8]. Регулярно публікують інформацію, що стосується податків, Державна фінансова служба України [9], Державна казначейська служба України [10], Міністерство фінансів України [11], Державна служба статистики України [12]. Та, незважаючи на досить суттєву увагу, яка приділяється податкам, у вітчизняному законодавстві й понині відсутній термін «податкова політика», а будь-яка спрямована діяльність держави в сфері оподаткування чомусь одразу ототожнюється з податковою реформою.

Постановка завдання. Мета даної статті – проаналізувати динаміку та структуру податкових надходжень за 8 останніх років з урахуванням податкових реформ, що мали місце в досліджуваному періоді; ґрунтуючись на результатах аналізу та інших фактографічних матеріалах, довести необхідність проведення виваженої, послідовної податкової політики в нашій державі замість проведення все нових і нових податкових реформ, оскільки, як наголошують платники податків, лякають їх не самі вітчизняні податки, а численні податкові реформи та невизначеність у податковій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначено у п. 6.1 Податкового кодексу України (далі – ПКУ), податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до ПКУ [13, с. 12]. При цьому саме податки (разом зі зборами) складають найбільшу частку у складі доходів відповідних бюджетів – податкові надходження. Щоб довести, що податки дійсно відіграють важливу роль у процесі бюджетоутворення в нашій країні, у таблиці 1 наведемо розрахунок частки податкових надходжень у доходах Зведеного бюджету України.

Таблиця 1
Податкові надходження в складі доходів
Зведеного бюджету України

Рік	Доходи Зведеного бюджету України (план), млн грн	Податкові надходження (план)	
		млн грн	частка в доходах зведеного бюджету, %
2007	217 587	158 771	73
2008	306 273	232 475	76
2009	324 697	240 649	74
2010	325 413	243 749	75
2011	396 096	330 618	83
2012	479 020	397 504	83
2013	470 652	378 996	81
2014	495 856	388 309	78

Джерело: побудовано автором за даними [14-21]

Найбільша частка податкових надходжень у складі доходів Зведеного бюджету України була у 2011 році – році, в якому набрав чинності ПКУ. Найменша ж була у 2007 році. Саме в цьому році й була сформульована Концепція реформування податкової системи України (далі – Концепція реформи 2007). Першої з трьох реформ у досліджуваному періоді. Схвалена Концепція реформи 2007 була розпорядженням Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 19 лютого 2007 року за № 56-р. Реформувати вітчизняну податкову систему планувалось аж до 2015 року. В якості причин для реформи зазначалися: 1) фіскальна спрямованість податкової системи; незорієнтованість регулюючої функції на стале економічне зростання; 2) складність, неоднорідність та нестабільність нормативно-правової бази оподаткування; значна кількість питань у сфері оподаткування регулюється підзаконними актами; 3) викривлення мотивації підприємницької діяльності, створення умов для побудови схем ухилення від оподаткування, схем мінімізації податкових зобов'язань завдяки існуючому спрощеному режиму оподаткування суб'єктів малого підприємництва (далі – СМП); 4) значні витрати на адміністрування окремих податків порівняно з доходами бюджету, що формуються за рахунок їх справляння; 5) недостатня узгодженість та ефективність діяльності Міністерства фінансів України, Державної податкової служби, Державної митної служби щодо реалізації державної податкової політики, збирання податків і зборів (обов'язкових платежів), їх акумуляції в бюджетах; 6) недостатня врегульованість питання оподаткування доходів від інтелектуальної власності та незалежної професійної діяльності тощо [22].

Так як реформа планувалася на досить тривалий період, то й цілі вона повинна була мати стратегічні:

- підвищення конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу;
- легалізація тіньового сектору;
- активізація інвестиційних процесів в економіці;
- простота та зрозумілість податкових норм для суб'єктів господарювання;
- скорочення витрат платників на нарахування і сплату податків та держави на їх адміністрування;
- адаптація податкового законодавства України до законодавства ЄС;
- забезпечення умов для добровільного виконання вимог податкового законодавства платниками податків;
- запровадження інформаційно-аналітичної системи державної податкової служби в національному масштабі;

– автоматизація процесів оподаткування із застосуванням сучасних технологій [22].

На практиці планувалося: 1) скасувати неефективні податки і збори; 2) запровадити податок на нерухоме майно; 3) поширити рентні платежі на видобуток нафти, газу та інших корисних копалин; 4) спрямувати податкове навантаження з прямих на непрямі податки та ресурсні платежі; 5) поступово зменшити частку податку на прибуток підприємств збільшити частку податку з доходів фізичних осіб (далі – ПДФО) у структурі податкових надходжень; 6) збільшити частку місцевих податків і зборів у структурі доходів місцевих бюджетів.

За Концепцією реформи 2007 було передбачено 3 етапи:

– перший – протягом 2007 року – проведення заходів, спрямованих на подолання основних недоліків податкової системи; розробка та ухвалення ПКУ;

– другий – протягом 2008–2012 років – реалізація положень ПКУ для створення сприятливого середовища сталого економічного зростання на інвестиційно-інноваційній основі;

– третій – протягом 2013–2015 років – поглиблення реформування податкової системи з урахуванням досягнутого соціально-економічного рівня розвитку держави [22].

Реалізувати Концепцією реформи 2007 р. у повному обсязі, на жаль, не вдалося, оскільки новий уряд наприкінці 2009 року вирішив розпочати свою податкову реформу – другу з трьох у досліджуваному нами періоді. Проте доцільно розглянути, що ж все таки вдалося реформувати у 2007–2009 роках. Як видно з таблиці 1, у 2008 році було стягнуто податків на 73704 млн грн більше, ніж у 2007 році, а у 2009 році податкові надходження зросли, порівняно з 2008 роком, на 8174 млн грн. Якісний бік реформи може проілюструвати таблиця 2.

Таблиця 2
Виконання Зведеного бюджету за податковими надходженнями протягом 2007–2009 років

Рік	Прямі податки, млн грн		Непрямі податки, млн грн	
	план	виконання	план	виконання
2007	71 951	79 312	86 820	81 952
2008	104 633	107 826	127 842	119 339
2009	106 195	93 461	134 454	114 612

Джерело: побудовано автором за даними [14-16]

У 2007 році було зібрано податків на 2943 млн грн., або на 1,6% більше від запланованого. Сприяло цьому, як видно з таблиці 2, надходження на 4361 млн грн більше прямих податків. Щодо непрямих податків спостерігається недовиконання плану на 5,6%. Співвідношення між прямими і непрямими податками – 45% до 55% відповідно. Реальний ВВП у 2007 році зафіксовано на рівні 720731 млн грн, тож податкове навантаження – 22,4%.

У 2008 році було зібрано податків на 5310 млн грн або на 2,3% менше від запланованого. Прямих податків стягнули на 3,1% понад запланованого. Непрямі податки недотягли до плану на 8503 млн грн. Співвідношення між прямими і непрямими податками лишилось незмінним. У 2008 році реальний ВВП визначений в сумі 948056 млн грн, тож податкове навантаження майже 24%.

У 2009 році було зібрано податків на 32576 млн грн., або на 13,5% менше від запланованого. Не був виконаний план ні по прямих податках

(88,0%) ні по непрямим (85,2%). Співвідношення між прямими і непрямими податками – 44% до 56% відповідно. Реальний ВВП у 2009 році зафіксовано на рівні 913345 млн грн, тож податкове навантаження – 22,8%.

За розрахунками виходить, що в результаті реформи 2007–2009 років податкова система України стала гіршою ніж до реформи. Як було недовиконання плану по непрямим податкам, так і лишилося. А в 2009 році ще додалося й недовиконання плану з надходження прямих податків. Причому прямих і непрямих податків було зібрано менше, ніж у 2008 році, на 14365 та 4727 млн грн відповідно. Однак звинувачувати лише уряд було б несправедливо, оскільки наприкінці 2008 року розпочалася світова фінансова криза, яка у 2009 році вразила і нашу країну. Єдине, за що можна дорікнути тодішнім можновладцям, – неприйняття ПКУ, як планувалося у Концепції реформи 2007, не лише у 2007 році, а й у 2008 та 2009 роках.

23 грудня 2009 року розпорядженням Кабінету Міністрів вже нового уряду України було схвалено Стратегію реформування податкової системи (далі – Стратегія). Вона була розрахована на період до 2018 року і розроблялася з урахуванням завдань, передбачених Програмою діяльності КМУ «Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи і поступальний розвиток».

Причини, що підштовхнули до другої, у досліджуваному нами періоді, податкової реформи озвучувалися такі: 1) безсистемність податкового законодавства; 2) відсутність єдиної термінології в податковому законодавстві; 3) неузгодженість податкового та галузевого законодавства; 4) недостатньо обґрунтоване зниження ставок податку на додану вартість (далі – ПДВ) і податку на прибуток підприємств; 5) відсутність істотного прогресу в досягненні цілей реформування ПДФО; 6) перевищення «зовнішнім» ПДВ «внутрішнього» у 7,6 рази; 7) наявність економічно-необґрунтованих розбіжностей у підходах до визначення та оцінки доходів і витрат для встановлення об'єкта оподаткування податком на прибуток підприємств; 8) занижені ставки акцизного збору на алкогольні напої, тютюнові вироби (порівняно з європейськими країнами); 9) неефективні місцеві податки і збори; 10) недосконалість механізму оподаткування СМП за спрощеною системою; 11) наявність системних прорахунків у процесі адміністрування податків [23].

Тож податкова система в Україні знову визнана неефективною. виправити ситуацію можна лише через нову податкову реформу, в ході якої слід:

- забезпечити принцип нейтральності податків;
- перенести податкове навантаження з праці та капіталу на споживання, ресурсні та екологічні платежі;
- вирівняти умови прямого оподаткування доходів (прибутку) юридичних осіб та особливо великих доходів фізичних осіб;
- усунути подвійне оподаткування доходів;
- скоротити податкові пільги (преференції);
- усунути неточності в алгоритмах визначення бази оподаткування;
- запровадити механізм донарахування податкових зобов'язань непрямим методами;
- спростити податкову систему шляхом скорочення кількості податків і зборів (обов'язкових платежів);
- уніфікувати норми податкового законодавства;
- усунути корупційні схеми та суб'єктивізм під час адміністрування ПДВ;

– забезпечити стабільність та передбачуваність податкової системи [23].

У Стратегії передбачили реформувати не лише податкову систему, але й роботу податківців: а) не вчиняти дій, що перешкоджають реалізації конституційних прав і свобод громадян; б) забезпечити адміністративну простоту, економічність системи оподаткування; в) пріоритетними вважати інтереси платників податків у разі виникнення конфлікту інтересів учасників податкових правовідносин; г) не дозволяти собі вирішувати питання на свій розсуд, крім передбачених податковим законодавством випадків; д) дотримуватись балансу прав і обов'язків; е) підвищити рівень інформаційного забезпечення; ж) гармонійно поєднувати інтереси держави та платників податків.

Результат, отриманий від реалізації положень Стратегії, проілюструє таблиця 3.

Таблиця 3
Виконання Зведеного бюджету за податковими надходженнями протягом 2010–2014 років

Рік	Прямі податки, млн грн		Непрямі податки, млн грн	
	план	виконання	план	виконання
2010	112 354	109 443	131 395	125 005
2011	152 158	158 904	178 460	175 788
2012	177 416	170 125	220 088	190 442
2013	179 923	175 688	199 073	178 280
2014	183 451	168 350	204 858	188 137

Джерело: побудовано автором за даними [17-21]

У 2010 році було зібрано податків на 9301 млн грн., або на 3,8% менше від запланованого. Не був виконаний план ні по прямим податках (97,4%) ні по непрямим (95,1%). Співвідношення між прямими і непрямими податками 46% до 54% відповідно. Реальний ВВП у 2010 році зафіксовано на рівні 1082569 млн грн, тож податкове навантаження – 22,5%.

У 2011 році було зібрано податків на 4074 млн грн., або на 1,2% більше від запланованого. Як видно з таблиці 3, сприяло цьому надходження прямих податків на 6746 млн грн більше за план. Недовиконання по непрямим податках склало 1,5%. Співвідношення між прямими і непрямими податками лишилось на рівні попереднього року. А за реального ВВП у 1316600 млн грн податкове навантаження досягло 25,1%.

У 2012 році було зібрано податків на 36937 млн грн, або на 9,3% менше від запланованого. Знову не був виконаний план ні по прямим податках (95,9%) ні по непрямим (86,5%). Співвідношення між прямими і непрямими податками 45% до 55% відповідно. Реальний ВВП у 2012 році зафіксовано на рівні 1408889 млн грн, тож податкове навантаження – 28,2%.

У 2013 році було зібрано податків на 25028 млн грн., або на 6,1% менше від запланованого. Продовжилася тенденція недовиконання плану з надходження прямих і непрямих податків – 97,6% та 89,6% відповідно. У структурі податкових надходжень знову переважували непрямі податки над прямими: 53% до 47%. За реального ВВП у 1454931 млн грн податкове навантаження склало 26,0%.

У 2014 році було зібрано податків на 31822 млн грн, або на 8,2% менше від запланованого. Співвідношення між прямими і непрямими податками 47% до 53% відповідно. Реальний ВВП у

2014 році зафіксовано на рівні 1513000 млн грн, тож податкове навантаження – 25,7%.

Таким чином, вітчизняна податкова система знову втрачає свою ефективність, незважаючи на те, що 2 грудня 2010 року вітчизняний уряд таки спромігся прийняти ПКУ, а Державна податкова служба поєдналася з Державною митною службою та перетворилася на Міністерство доходів і зборів України.

Позачерговий вітчизняний уряд, який з'явився внаслідок Революції гідності в нашій країні, швидко довід пересічним українцям, що податкову реформу, про яку йшлося у Стратегії, попередній уряд насправді проводив за відмінним від декларованого в ній сценарію. Прикриваючись реформою, уряд Януковича-Азарова проштотував корупційні схеми в системі оподаткування та витрачав податкові надходження на власний розсуд. Новостворене міністерство – використовувалося для прикриття корупційних дій. ПКУ теж не став якимось дивом, він – проста кодифікація податкового законодавства, яка не несе жодних реформаторських рис. Та й прийняття його у 2010 році викликало неабияке невдоволення цілого ряду платників податків. Податкове навантаження не лише не зменшилось, а й навпаки зросло. За таких обставин, не дивно, що суспільство підтримало бажання нового уряду реформувати податкову систему. Основними ідеями, покладеними в Концепцію реформування податкової системи України (далі – Концепція реформи 2014), є: 1) скорочення кількості податків і зборів з 22 до 9 (через скасування 6 зборів і трансформування 13 податків і зборів); 2) переведення із загальнодержавних податків до місцевих податку на нерухоме майно та фіксованого сільськогосподарського податку; 3) реформування податку на прибуток; 4) реформування зарплатних податків; 5) реформування адміністрування податків тощо [24].

На сьогоднішній день триває активна фаза податкової реформи, розпочатої у відповідності з Концепцією реформи 2014. До речі, вже третьої в досліджуваному нами періоді. Проте реформа ця особлива, як своєю тривалістю, а завершитись вона повинна протягом 2015 року, так і своєю метою – забезпечення фіскальної достатності в умовах втрати податкових надходжень з Донецької та Луганської області й Автономної Республіки Крим. Триває й антитерористична операція (далі – АТО) на сході України. Пов'язана з нею мобілізація чинить прямий тиск на національну економіку, оскільки передбачає заходи, в тому числі й фінансові, з переведення національної економіки на функціонування в умовах особливого періоду. Теперішня податкова реформа, можливо, й вчасна та необхідна. Але, реформуючи податки, треба дивитися у майбутнє, щоб після закінчення АТО та переходу національної економіки до функціонування в звичайному режимі не виникла потреба в новій податковій реформі.

За постійними податковими реформами, що, як було проілюстровано вище, останні 8 років змінюють одна одну, зовсім загубилось поняття «податкова політика». Останнім урядовим документом, в якому хоч якось вона згадувалася, була Концепція реформи 2007. А от серед понад 250 визначень понять в ст. 14 ПКУ жодного рядку не присвячено податковій політиці. Однак, якщо держава хоче використовувати податки не лише як джерело наповнення бюджету, про що неодноразово наголошувалося і у Концепції реформи 2007, і у Стратегії, і навіть у промовах урядовців, які характеризували майбутнє нашої країни по завершенні АТО, а й як інструмент, наприклад,

підвищення конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу чи побудови соціально-орієнтованої ринкової економіки, безумовно, слід орієнтуватись в тому, що таке податкова політика і як вона діє. Хоча й сучасні «маніпуляції» уряду з податками теж можна вважати податковою політикою. Однак такою, яка відзначається гіпертрофованим фіскальним значенням податків. Допомогти розібратися з податковою політикою урядовцям могли б вітчизняні науковці, проте, на жаль, на сьогодні навіть вони не мають єдиного трактування сутності податкової політики. Так, на думку Є.М. Богатирьової, податкова політика – це взаємовідносини між державою та платниками податків з приводу встановлення та стягнення податків до централізованих фондів грошових коштів з одного боку та складова частина фінансової політики з іншого боку [2, с. 202]. Д.В. Веремчук визначає податкову політику як сукупність правових, економічних і організаційних заходів держави у сфері оподаткування щодо регулювання податкових відносин, які спрямовані на забезпечення надходжень податків до централізованих фондів грошових ресурсів держави й стимулювання економічного зростання за допомогою податкової системи [3, с. 41]. На думку А.І. Крисоватого, податкова політика являє собою діяльність держави у сфері запровадження, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів [6, с. 11]. Я.В. Литвиненко характеризує податкову політику як систему оподаткування, яка складається з системи податків, об'єкта та суб'єкта оподаткування, ставок оподаткування, механізму їх сплати та вилучення, строків сплати тощо [7, с. 6]. На нашу думку, розкрити сутність терміну «податкова політика» можна таким чином: це спрямована діяльність держави щодо регулювання податкових правовідносин з метою реалізації не лише фіскальної але й інших функцій податків. При цьому дія кожного податку має бути чітко визначеною і врахованою.

Податкова політика повинна здійснюватись виважено, послідовно і системно, з дотриманням основних засад податкового законодавства України, викладених у ст. 4 ПКУ. Як зазначає А.І. Крисоватий, цілі, на досягнення яких спрямована податкова політика, впливають на вибір методів її здійснення, тобто способів практичної реалізації [6, с. 14]. Будь-який метод здійснення податкової політики повинен базуватися на певних інструментах: податкових ставках, податковому кредиті, податкових преференціях і пільгах, податкових стимулах і санкціях, податковій амністії і податкових канікулах, формуваних податкової бази, встановленні об'єктів і суб'єктів оподаткування тощо [3, с. 44]. Визначивши цілі, методи та інструменти податкової політики держава визначає напрямок розвитку, а також стратегію і тактику досягнення поставленої мети. Ось чому податкова політика має чітке спрямування при відповідній тактиці на вирішення конкретних завдань і проблем, а в стратегічному плані – на вирішення довгострокових проблем через їх прогнозування.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, для забезпечення економічного розвитку країни, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу чи побудови соціально-орієнтованої ринкової економіки необхідно проводити не чергову податкову реформу, а сформувати ефективну податкову політику, яка б повною мірою відповідала стану економіки, забезпечувала її розвиток і належним чином регулювала б фінансові й економічні відносини між державою та платниками податків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Smith, Adam [1776]. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. University of Chicago Press. – 1977. – 684 p.
2. Богатирьова Є.М. Податкова політика: сутність та принципи формування // Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2012. – № 10(162). – С. 202-212.
3. Веремчук Д.В. Сутність податкової політики та її роль у державному регулюванні економіки // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2010. – № 80. – С. 37-45.
4. Гацька Л.П., Журавський В.Л. Чинники формування податкової політики в умовах глобалізації // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка – 2005. – № 80. – С. 40-42.
5. Заклекта-Берестовенко О.С. Податкова політика в системі економічної політики держави // Ефективна економіка. – 2014. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2845>.
6. Крисоватий А.І. Податкова політика України: концептуальні засади теорії і практики : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит. – Тернопіль : ТДЕУ, 2006. – 32 с.
7. Литвиненко Я.В. Податкова політика : навч. посіб. – К. : МАУП, 2003. – 224 с.
8. Мараховська Т.М., Томчук С.В. Уніфікація податкової політики в контексті європейської інтеграції // Зб. наук. праць Вінницького держ. аграр. ун-ту. – Вінниця, 2008. – Вип. 35. – С. 321-325.
9. Державна фіскальна служба України. Офіційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/>.
10. Державна казначейська служба України. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/>.
11. Міністерство фінансів України. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/>.
12. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. Податковий кодекс України. Кодифікований станом на 01.01.2014 р. // Вісник Міністерства доходів і зборів України. – 2014. – №2–3. – С. 1-430.
14. Державна казначейська служба України. Звіти про виконання бюджетів станом на 1 січня 2008 року. Доходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/doccatalog/document?id=147690>.
15. Державна казначейська служба України. Звіти про виконання бюджетів станом на 1 січня 2009 року. Доходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/doccatalog/document?id=147662>.
16. Державна казначейська служба України. Звіти про виконання бюджетів станом на 1 січня 2010 року. Доходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/doccatalog/document?id=147633>.
17. Державна казначейська служба України. Звіти про виконання бюджетів станом на 1 січня 2011 року. Доходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/doccatalog/document?id=147489>.
18. Державна казначейська служба України. Звіти про виконання бюджетів станом на 1 січня 2012 року. Доходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/doccatalog/document?id=163165>.
19. Державна казначейська служба України. Звіти про виконання бюджетів станом на 1 січня 2013 року. Доходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/doccatalog/document?id=185672>.
20. Державна казначейська служба України. Звіти про виконання бюджетів станом на 1 січня 2014 року. Доходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/doccatalog/document?id=212670>.
21. Державна казначейська служба України. Звіти про виконання бюджетів станом на 1 січня 2015 року. Доходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/doccatalog/document?id=241048>.
22. Концепція реформування податкової системи України (до 2015 року), схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2007 р. № 56-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/56-2007-p>.
23. Стратегія реформування податкової системи (до 2018 року), схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 р. № 1612-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1612-2009-p>.
24. Концепція реформування податкової системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247504310.